

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

כבא מצינא דף דף קטו

טעמא דקרא

נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון אם דרשינן טעמא דקרא.

יצוין לתוס' סוטה (יד, א) שכל המחלוקת היא רק לענין אם ניתן להוציא נפק"מ מוהטעמא דקרא (כמו בסוגיין לענין אלמנה עשירה שאי דרשינן טעמא דקרא ממשכנן אותה), אך עצם הדבר שדורשים טעם, הוא דבר שמוסכם לכו"ע.

המהר"צ חיות (שם) כתב שכדברי התוס' הללו מבואר ברמב"ם שאע"פ שפסק דלא דרשינן טעמא דקרא (כך נקט המהרצ"ח ויש בזה נידון באחרונים), מ"מ כתב בסוף הלכות תמורה: "אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף מעילה, ראוי להתבונן בהן, וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם. הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה".

ובסוף הלכות מעילה: "ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כוחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה אל יהי קל בעיניו ולא יהרוס לעלות את ה' פן יפרוץ בו".

ובסוף הלכות מקוואות: "דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעתו והרי הן מכלל החוקים. וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים אלא גזירת הכתוב היא והדבר תלוי בכוונת הלב. ולפיכך אמרו חכמים טבל ולא הוחזק כאילו לא טבל. ואעפ"כ רמז יש בדבר כשם שהמכוין לבו לטהר כיון שטבל טהור ואע"פ שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכוין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשיות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת טהור".

ואכן לא לחינם עמלו בעלי הקבלה המחשבה והחסידות להבין טעמי התורה, שכפי שכתב הרמב"ם ראוי לאדם לעמוד על כך, וזו חובתנו בלימוד התורה.

דף קטז

הבית והעליה

איתא במשנה שאם נפחתה העליה ואין בעה"ב רוצה לתקן, בעל העליה יורד ודר בבית.

ע"פ האריז"ל יש במשניות אלה רמזים עמוקים מאד בקבלה. וכפי שמצינו רבות במקומות כאלה, לצד העומק הגדול, יש בדברי רבותינו פנינים שנוכל להבין לפי ערכנו. ונזכיר כאן שתי נקודות.

ביערות דבש (ח"ב דרוש טז) מבאר ששלושת הבבות מכוונות כנגד ג' סוגי בני"א: מסכת ב"ק מדברת על צדיקים, ב"ב על רשעים, וב"מ על בינונים. ועל כן פותחת מסכת ב"מ ב"שנים או חזים בטלית", שזה ענין הבינוני הנמשך לשני הצדדים. והנה הבינוני עושה עבירות הזקוקות תיקון, והקב"ה שולח נשמה של צדיק שנכנסת לגופו ומסייעת לו לתקן את אשר השחית. וזה הפירוש במשנה: "הבית" הוא האדם הבינוני. "העליה" היא הנשמה של הצדיק שנכנסת בו מלמעלה. ואם יש שבירה ופחיתות

עד שיתקן הכל בשרשו וגלגולו. ועל כן מסכתין מסתיימת בענין הבית והעליה שזה סוף התיקון של הבינוני. ויתבאר עוד בעניין זה בסמוך.

בנעם אלימלך (ח"ב פרשת שלח) הולך ומבאר, שכידוע ע"פ קבלה העוה"ז יש בו ניצוצי קדושה, ותפקיד האדם להוציא את הניצוצות ולהעלותן. וזה הפירוש "השמים שמים לה" (הכל קודש), "והארץ נתן לבני אדם" (להוציא ניצוצי קדושה). "הבית" זה העולם התחתון, "העליה" היא השמים, ולפעמים יש ניצוצי קדושה שצריכים תיקון, אך בני הבית לא מרגישים שבכוחם לתקן, פירוש שעם ישראל מתיאשים מיכולתם להוציא את ניצוצי הקדושה. ואז בעל העליה יורד ודר בבית, פירוש הקב"ה יורד לסייע לעם ישראל, וזהו סוד שהשכינה יורדת עם כלל ישראל לגלות. וחייב לשלם לו את היציאה, אך איך משלמים את ההוצאות, ע"י אמירת שירות ותשבחות, ובכך מחזירים להקב"ה שעזר להם להגיע לתכליתם.

דף קיז

בי תרי חד עילאי וחד תתאי

הנהו בי תרי דהוו דיירי חד עילאי וחד תתאי, איפחית מעזיבה, כי משי מיא עילאי מסגי מיא לתתאי. רבי חייא בר אבא אמר שהעליון מתקן, רבי חייא בר' יוסף אמר שהתחתון מתקן. והגמ' מביאה סימן "ויוסף הורד מצרימה". כלומר, שזהו סימן לכך שר' חייא בר' יוסף הוא זה שאמר שהתחתון מתקן.

בחיד"א (דברים אחדים דרוש ט"ו) מביא בשם ספר אהל יעקב שאין זה סימן בעלמא, אלא פרשת יוסף הצדיק קשורה לסוגייתנו. דבתנחומא איתא "ויוסף הורד מצרימה, אל תקרי הורד אלא הוריד, שגרם להוריד לאביו ולאחיו למצרים", והוא תמוה, דאחיו מכרוהו והם גרמו, ולא הוא. אלא שכיון שעל הניזק להרחיק את עצמו, ויוסף שמע מהמלאך 'שמעתי אומרים נלכה דותינה' (שמבקשים להזיקו בנכלי דתות), והיה לו לברוח, לכן אמרו שהוא גרם להוריד אביו ואחיו, דעל הניזק להרחיק עצמו, ולכך סבר שהתחתון מתקן.

ממשיך החיד"א שיש כאן רמז: "דהני דיירי עילאי ותתאי רמז לגאה ועניו, דהגאה בגאוותו שחקים גבה מאד ומבזה לכל אדם, ואיפחית המעזיבה, הוא רמז לחוזק, הגורם לבל יכנסו המקטרגים אל מקום המקדש, כי כן המעזיבה מלשון ויעזבו את ירושלים, והגאה כתבו גורי האר"י זצ"ל, שמגביר מידת הדין ונותן יד לאלהים אחרים להתגבר ולעלות במעלות וכו', ונמצא כי ע"י הגאה הוסר החוזק החוצץ בפני המקטרגים לבלתי יכנסו, ועי"ז גוזרים גזרות רעות, ולא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא, ואף העניו לוקה. וז"ש, כי משי מיא עילאי, כשמושך הגאה המים הרעים, אזלי ומזקי לתתאי, דכשנגזרה גזרה כ"ע לקו, ואף הענוים לוקים".

"מי מתקן, לבטל הגזרות קשות, ר' חייא בר אבא אמר העליון דייקא, על הגאה מוטל לחזור בתשובה שלימה לתקן אשר עיתו, כי העניו כבר הוא במדרגת קדושתו, ור' חייא בר יוסף אמר, התחתון, כלומר העליון אין צריך לומר, דודאי פגם בשרשי נפשו, וכל הרעות מידו נגזרו, אמנם עתה שכבר גברה מדת הדין, והמקטרגים עלו זה, וכבר נגזרה גזרה, על התחתון לתקן ולהרחיק עצמו מן הנזק, ואם לאו, יכוח בגחלת הגאה, והראיה לזה וסימנא בעלמא זכר לדבר, ויוסף הורד מצרימה, וקרי ביה הוריד, שהוריד ליעקב אבינו ע"ה, ואם השבטים חטאו ועשו מה שעשו מה יש לו ליעקב

להרחיק עצמו".

נמצא, דעילאי הכונה לבעלי הגאווה, ותתאי הם הצדיקים הענויים, ובעלי הגאווה גורמים לנזק בעולם, והדין הוא על מי לתקן.

הבן יהודע מבאר ש'עילאי' הוא ברית הלשון, ו'תתאי' הוא ברית המעור (המילה). וכשנפגם ברית הלשון הדבר משפיע לפגום גם את ברית המעור, וז"ש שהעילאי מזיק את התתאי. והמחלוקת בין האמוראים היא כאשר אדם פגום בשתייהן, את מה יתקן קודם - דיש סברא לעסוק בעליון שכן הוא גרם לפגם התחתון, ויש סברא לתקן קודם את המעור דחמיר טפי.

ולא ביאר הבן יהודע את הסימן "יוסף הורד מצרימה". וראיתי בספר "ארצות השלום" שהנה יוסף נכשל לפי דרגתו בשתי הבריות - דאמר לשוה"ר על אחיו, וכן היה מסלסל בשערו והיה בזה פגם כלשהו בברית המעור. ועל זה אומרת הגמ' את הסימן "יוסף הורד מצרימה", וברש"י ביאר שם על הפסוק "אני מגרה בך את הדוב", שמביא את נסיון אשת פוטיפר, הרי שמקודם הורד לתקן את ברית המעור, התתאי, עם אשת פוטיפר, נמצא שהתיקון מתחיל עם ברית זו.

דף קיה

הבטה וראיה

הסוגיא דנה אם הבטה בהפקר קניא, וזהו המקום היחיד בש"ס שדין זה מובא.

ולעיל דף ב, א איתא שראייה אינה קונה במציאה. והתוס' הקשו "והא דאמר' בפרק הבית והעליה הבטה בהפקר קני, היינו שעשה מעשה כל דהו כגון שגדר גדר קטן". ובנחלת דוד העיר שזה דוחק בלשון הגמ' שכן לא נזכר שהיה מעשה.

ומבאר הנחל"ד ע"פ דברי רש"י כאן, "דס"ל הבטה קניא בהפקר הואיל ודבר טורח הוא ודעתו לכך ועל ידו נשמר", והיינו שמדובר כאן בהתבוננות של שומר, ואינו דומה לראייה בעלמא.

וכ"כ הרמב"ן (לעיל שם): "ואי קשיא לך הא דאמר' בפרק הבית והעליה דהבטה בהפקר קני. לא קשיא, דהתם הבטה של שומר כגון שומר שדה של הפקר או תבן וקש, והואיל ודבר טורח הוא ועל ידו תשמר קני, אבל ראייה בעלמא לא".

ומכאן מקור לחילוק בין 'ראייה' ו'הבטה'. ראייה היא בלא טירחא, והבטה היא הסתכלות מכוונת.

והדברים מתבארים בדברי הגר"א והמלבי"ם בכמה מקומות. והם מבארים עפ"י את הפסוק (במדבר כג, כא) "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל", עי' אדרת אליהו שם מהדו' חמישאה ומלבי"ם שם, וביתר ביאור הוא בגר"א בחבוקוק (א, ג) שמבאר ש"און" הוא מחשבה רעה שאינה מתגלה בעולם, ואילו "עמל" הוא מחשבה רעה שמתגלה בעולם במעשיו, וזה הביאור: כדי לראות און צריכים הבטה, וכדי לראות עמל די בראייה. והקב"ה לא מביט בעיון לראות את האון, וגם לא בראייה שטחית כדי לראות את העמל.

הבית יעקב (בראשית א, ל) מביא מהגמ' שלנו הוכחה ש"הבטה" היא בפרט וביוחד, ועל כן צריך הבטה בהקב"ה ולא רק ראייה.

וכן מבארים הגר"א והמלבי"ם על הפסוק בישעיה (ה, יב) "ואת פועל ה' לא הביטו ומעשי ידיו לא ראו", והביאור, "פועל ה'" אינו ניכר בבירור וצריכים

עבורו הבטה, ואילו "מעשי ידיו" ניכרים גם בראיה פשוטה. והמלבי"ם כתב: "ודע שיש הבדל בין ראייה והבטה, ראייה הוא ראות העין החושיי ויפול גם על ראייה הפתאומית בלי כונה. והבטה, פורט המשים לב על העצם לדעת ענינו ומהותו".

וכע"ז מובא בהלכה שיש דברים שאסור להסתכל עליהם, ויש הבחנה בפוסקים בין ראייה בעלמא שמוותרת ובין הבטה והסתכלות שאסורים.

דף קיט

סיום מסכת בבא מציעא

המסכת מסתיימת במשנה דשתי גינות זו על גב זו וירק בנתיים. ונחלקו בזה התנאים למי שייך הירק. ושיטת ר"ש דכל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי אלו שלו. ובסיום המסכת איתא: אמר אפרים ספראה תלמידו של ריש לקיש משום ריש לקיש הלכה כר"ש, אמרוה קמיה דשבור מלכא אמר לו אפריון נמטייה לר"ש.

והדברים צ"ב. ונפתח בדברי היערות דבש (ח"ב דרוש טז, הובא בתחילת הפרק) שג' המסכתות של נזיקין הם כנגד ג' כתות בציבור. ב"ק כנגד הצדיק, דאדם מועד לעולם ונתפס אף על דבר מועט. ב"ב כנגד הרשעים שצריך לפרוץ את המחיצה כדי לאפשר לרשעים להכנס לפני ה'. ב"מ היא כנגד הבינוניים, ולכן פותחת בשניים אוחזין בטלית, שהטוב והרע אוחזים באדם, וכל אחד אומר 'כולה שלי'.

ובספר תולדות יעקב יוסף (פרשת נח) מביא מהלך שמהווה המשך לדברי היערות דבש. הגמ' בר"ה (טז, ב) אומרת שהבינוניים תלויים ועומדים בעשיית, ויש להבין מה לשון "תלויין ועומדין". ומבאר ע"פ הגמ' בברכות (סא, ב) "צדיקים גמורים יצה"ט שופטן, רשעים גמורים יצה"ר שופטן, בינונים אלו ואלו שופטן", דהיינו שהבינונים תלויים בין היצה"ט והיצה"ר.

ובזה מבאר את מתני' דשתי גינות. הגינה העליונה היא היצה"ט, והגינה התחתונה היא היצה"ר, והדין הוא להיכן שייך הבינוני. האם לעליון או לתחתון. לר"מ הוא שייך לטוב, והביאור כמ"ש הרמב"ם (גירושין ב, כ) דכל יהודי שייך לקדושה וזה הרצון הפנימי שלו. וזהו "רואים מהיכן ירק זה חי", שהיהודי יונק את החיות הפנימית מלמעלה. רבי יהודה חולק וסובר שעד שהבינוני לא הכריע את עצמו לטובה, הוא שייך למטה. רבי שמעון מכריע שאם אפשר לפשוט יד וליטול אותו, שמתחבר לצדיקים, הרי הוא שייך ליצה"ט. ויש לצרף את דברי מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל שזהו המחלך בעשיית ויוה"כ, שבהגיע יוה"כ מתגלה מיהו הבינוני באמת, וניכר שהוא שייך לקדושה. ביוה"כ "פושטים יד ונוטלים אותו", שביום הכיפורים כל יהודי בינוני מרגיש את השייכות לקדושה.

ובזה מבאר התולדות את סיום הגמ' גבי שבור מלכא, והוא ע"פ קבלה, ונביא את הדברים כפי ערכנו. שבור מלכא שייך לפרס שהם אומה אמצעית. ישראל הם בקדושה, עמלק הם בטומאה, ופרס הם כמו שאר אוה"ע שנמצאים באמצע, כענין בינוניים. ואמרו לשבור מלכא את דברי ר"ש, שרומזים על כך שמי שמתחבר לעם ישראל יש לו שייכות לקדושה, ועל זה נתן שבח לר"ש, כי לפי דבריו יש לו דרך להתחבר לעליון.

עכ"פ מבינים אנו שזהו הסיום המתאים למסכת ב"מ, שהיא העוסקת בענייני דבינונים שתלוי ועומד בין הצדדים שכל אחד אומר "כולו שלי", ובסיום אנו למדים אודות הכרעתו של הבינוני, וכיצד ישייך עצמו לקדושה.

הדרך עלך מסכת ב"מ והדרך עלן! וב"ה שזכינו לשיעורי מחשבה קצרה על כל המסכת,

מסכת בבא בתרא

בבא בתרא דף ב

הקדמה למסכת בבא בתרא

מבואר בתיקון¹ (תיקונים אחרונים תיקון י) שהמילה "בבא" היא ראשי תיבות "בראשית ברא אלקים". והביאור לפי עניינינו, דבריאת העולם ענינה ותכליתה הם גילוי כבוד הקב"ה בעולם. העולם מסתיר את כבודו, ותפקידנו לגלות את כבודו למרות המסתירים. "עולם" מלשון העלם, ותפקיד האדם להאיר את ההעלמה.

הדברים המסתירים מופיעים כ"נזיקין".

והנה מבואר בדברי המקובלים שיש בעולם ארבע דרגות: עולם האצילות שבו מתגלים שמותיו ית', והוא עולם רוחני לגמרי. עולם הבריאה, הוא עדיין רוחני, אך כבר שייך לעולם ובו המלאכים. עולם היצירה זה המקום שיש בו טוב ורע, ושם האדם פועל, יש דיבור ומחשבה. עולם העשייה הוא העולם החומרי.

בג' העולמות התחתונים יש דברים שמסתירים את גילוי הקב"ה במידת מה. בספר הון עשיר (הקדמה לנזיקין) למקובל רבי עמנואל חי ריקי איתא, שבג' עולמות אלה יש 'נזיקין', אך בעולם האצילות אין אותם מפריעים ומסתירים.

בספר ויקהל משה (למקובל רבי משה גרף מפראג) כתב, שכנגד עולם הבריאה יש את מסכת בבא קמא, וכנגד עולם היצירה יש את מסכת בבא מציעא, וכנגד עולם העשייה יש את בבא בתרא. וכל אחת מתקנת עולם אחד.

ולבאר את הדברים, נראה בהקדם דברי הגר"א (אדרת אליהו תחילת פרשת בלק כפי המובא בבאר יצחק) שעולם הבריאה נחשב עולם שכולו טוב, אין בו ממש רע. עולם היצירה יש בו תערובת טוב ורע. עולם העשייה נחשב עולם שכולו רע, דהיינו שהגילוי נסתר בו. קשה מאד לראות את גילוי ית' בעולם זה.

ונחבר מה שהבאנו בסוף ב"מ את דברי היערות דבש (ח"ב דרוש טז) שג' הבבות כנגד צדיקים בינוניים ורשעים. ולכן מסכת בבא בתרא פותחת בענין המחיצה בין השותפים שצריכה להיות כותל חזק, ולא מסיפס, שכשבאים לתקן את כוחות הרע צריכים עבודה קשה, כעניין בעל תשובה שצריך להתאמץ וללכת לקצה כדי לתקן את אשר עיוות.

נמצא שענין המסכת הוא תיקון הנזיקין החמורים ביותר. אותם השייכים לעולם התחתון, ולהסתר הגדול. את כל זה באה לתקן מסכת ב"ב.

ונוסיף על כך שבמסכת זו יש את אגדתות רבה בר בר חנה, והגר"א כתב ששם טמונים כל סודות התורה. ואגדתות אלה עוסקים כיצד להתגבר על "עולם דתוהו", וכיצד לנווט את הספינה בים הגועש. כלומר שתיקון עולם העשייה התחתון נמצא במסכת זו.

דף ג

כבוד הבית האחרון

"גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון", ובגמ' איתא דהכוונה לבית שני לעומת בית ראשון, יש אומרים שיהיה גדול כבודו בשנים ו"א בבנין.

והקשו המפרשים, וכבר עמד בזה בזה בשני מקומות, איך אומר הפסוק

דרך הפשט מבואר, שהכינוי אחרון ניתן להאמר גם על מי שיש אחריו עוד אחרון, וכמו הלשון "אחרון אחרון חביב", הרי שיש כמה 'אחרון'.

אמנם מצינו בזה דברים נפלאים לבעל הלשם (ספר הכללים כלל ב ענף ג אות ח) בגדלות בית שני, והרבה להביאו מו"ר רבי משה שפירא זצ"ל. דהנה בתנ"ך יש עסק גדול מעניני ניסים שנפעלו ע"י הנביאים, וכגון אליהו הנביא שהחיה מתים, עושה מכך הנביא עסק גדול, וכן דניאל בגוב האריות וכיו"ב. אך כשנסתכל בש"ס, נראה שעל האמוראים מסופר לרוב שהחיו מתים, ושנכנסו לתנור של אש, ועוד מעשים מופתיים רבים. והכיצד דבר שנראה פשוט אצל דורות התנאים והאמוראים, הוא מחודש ומופלא בדורות הקודמים.

ומבאר הלשם, בהקדם היכולות דרבי ישמעאל (פרק כז-כט) שם מבואר דבבית שני התורה התגלתה בעולם ונמסרה לעם ישראל. ויש שם לשונות מופלאים, ונביא את חלקם: "מיום שניתנה תורה לישראל ועד שנבנה הבית האחרון, תורה ניתנה, אבל הדרה ויקרה כבודה וגדולתה ותפארתה אימתה פחדתה ויראתה, עושרה גאוותה וגאונה, זיעתה זיוותה עוזה ועיוזתה, ממשלתה וגבורתה של תורה, לא ניתנה עד שנבנה הבית האחרון".

ויש שם לשון שהקב"ה אמר לישראל, "אני יודע מה אתם מבקשים ולבי הכיר מה אתם מתאווים, תורה מרובה אתם מבקשים והמוון תלמידים ורוב שמועות לשאול הלכה אתם מצפים, ולהמוון רזי אתם מחמדים..." ע"ש אריכות נפלאה.

ולבסוף איתא שם שלא קיבלו עליהם אבותינו לשום אבן על אבן בהיכל ה', עד שכפו למלכו של עולם וכל משרתיו ונזקק להם וגילה להם סודה של תורה.

מבאר הלשם שבבנין בית שני היה גילוי של תורה שלא היה דוגמתו קודם לכן. הקב"ה מסר לחכמים את כל הגדלות של גילוי התורה. ועל כן, קודם בית שני התורה והנהגת הבריאה היתה מסורה לעליונים, וכל נס שהגיע לתחתונים היה בזה עסק גדול. אך לכשנמסרה התורה לחכמי ישראל, ממילא הם נעשו שולטים בתורה ובבריאה, וכבר אין זה עסק גדול לשנות את הטבע.

ועדיין צ"ב, שהרי בבית ראשון היו את כל הניסים התמידים, ואיך יתכן שבבית שני היה גילוי גדול יותר. ומיישב הלשם שהיא הנותנת, בגלל ההסתר והחושך שהיו בבית שני, הקב"ה היה צריך לעם ישראל איזו הארה שבוקעת מבית שלישי, מזמן המשיח, ומשהו משם התגלה בבית שני. שאם לא כן, לא היה העולם יכול להתקיים. התורה של בית שני היא תחילת הגילוי של בית שלישי.

והדברים מתחברים למה שכתב הרמח"ל בספר משכני עליון, דהנה יש בהמ"ק של מעלה כנגד בהמ"ק של מטה. וכשנחרב הבית הראשון למטה, ונחרב גם הבית העליון, שוב נבנה למעלה בית שלישי והוא העומד כנגד. ולמעלה לא היה בשום שלב 'בית שני'. ורק למטה, שלא זכו ישראל עדיין למעלת בית שלישי, נבנה עבור זה בית שני שיש בו משהו מעין בית שלישי, והקדמה אליו. והן הן דברי הלשם לגבי גילוי התורה שבבית שני שהוא מעין הגילוי שבבית שלישי.

ולפי זה הדברים מאירים, דבאמת אין ג' בתי מקדש. יש את הראשון והאחרון, ומה שהיה בית שני, הוא ניצוץ ומעין הבית השלישי. וזהו "גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון", שקאי על גדולת התורה של בית שני שבא מכח בית שלישי, ועדיין מצפים לגילוי כבודו יתברך שיבוא בבנין